

L'ANTIGA FARMÀCIA VILARDELL DE BARCELONA. NOTES HISTÒRIQUES

PUJOL i ROS, Joan

Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

RESUM: En aquest treball s'analitza els orígens de la Farmàcia Vilardell de Barcelona, un dels establiments farmacèutics modernistes més notables de la Ciutat Comtal. Fundada pel farmacèutic francès Juli Trenard, fou adquirida per la família Vilardell l'any 1928, iniciant una nissaga de farmacèutics que l'han regentat fins els nostres dies. Es fa esment de les diverses generacions de professionals que hi van exercir fins el moment del seu tancament definitiu l'any 2004, després de més d'una centúria al servei dels barcelonins.

Paraules clau: Farmàcia Vilardell. Juli Trenard. Joan Vilardell i Garriga. Clara Vilardell i Albareda. Modernisme. Barcelona.

RESUMEN: En este estudio se analizan los orígenes de la Farmacia Vilardell de Barcelona, uno de los establecimientos farmacéuticos modernistas más notables de la Ciudad Condal. Fundada por el farmacéutico francés Juli Trenard, fue adquirida por la familia Vilardell en el año 1928, iniciando una genealogía de farmacéuticos que la han regentado hasta nuestros días. Se comentan las diversas generaciones de profesionales que ejercieron en el establecimiento, hasta el momento de su cierre definitivo en el año 2004, después de más de un siglo de servicio a los barceloneses.

Palabras clave: Farmacia Vilardell. Juli Trenard. Joan Vilardell i Garriga. Clara Vilardell i Albareda. Modernismo. Barcelona.

*

INTRODUCCIÓ

Medicament, segons la definició del Col·legi de Farmacèutics de la província de Barcelona, és “una substància o preparat que té propietats curatives o preventives, s'administra a les persones o als animals i ajuda l'organisme a recuperar-se dels desequilibris produïts per les malalties o a protegir-se'n”. El medicament es pot conèixer pel nom científic o pel nom comercial.

Així mateix, segons el diccionari de medicina de l'Enciclopèdia Catalana, hom defineix Farmàcia com a *"ciència i art de conèixer les substàncies d'acció terapèutica, d'obtenir-les o de combinar-les per tal de preparar els medicaments"* o també *"establiment o oficina de farmàcia, on el farmacèutic, també anomenat apotecari, prepara i expèn els medicaments o el material de cura"*.¹ Aquests dos termes, que avui formen part de la vida quotidiana, han arribat als nostres dies després d'una llarga evolució que s'inicià el segle XIII. És en aquest moment, quan es produeix la separació entre medicina i farmàcia, al Regne de les Dues Sicílies de Frederic II. A través d'unes ordenances medicinals, es va prohibir que els metges exercissin la farmàcia, que obressin professionalment en connivència amb els farmacèutics i que aquests exercissin la medicina. Les raons fonamentals foren de tres tipus. En primer lloc, l'abundància de textos científicotècnics feia recomanable una separació entre els que es dedicaven al diagnòstic i al pronòstic de les malalties i els qui preparaven els medicaments. En segon lloc, un seguit de disposicions del Vaticà, van impedir l'exercici de la medicina als clergues. Durant l'Edat Mitjana, ells van ser els qui van conservar bona part dels coneixements hel·lènics i hel·lenístics (i per tant del pensament sanitari) a les seves abadies i monestirs. I en tercer lloc, la irrupció de la burgesia durant la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement va establir una separació entre les professions, en el context d'un nou ordre social en què ja no existeixen només guerres i religions, sinó que els mercaders i artesans començaven a ser molt importants.

Sovint es creu que, dels del punt de vista social, la farmàcia prové de la medicina, però no és així. La farmàcia és una professió lligada a artesans i comerciants, a mercaders de drogues medicinals i d'espècies i a artífexs intel·ligents, que irromp a la història en el segle XIII.

Aquesta separació s'estén de mica en mica per tot Europa, tret de les Illes Britàniques i, posteriorment, de les seves colònies americanes, i afavoreix l'aparició de les farmacopees. Aquests llibres, autoritzats i imposats per les autoritats civils, obligaven els metges a receptar i els farmacèutics a preparar els seus medicaments. D'aquesta manera l'activitat científica és converteix en oficial per defensar els interessos dels pacients. Tots els components dels medicaments estaven, teòricament, ben identificats i inscrits en llibres oficials.

Malgrat això, sempre hi havia algun particular o expert, que posseïa el secret d'altres medicaments diferents dels coneguts i els oferia als seus conciutadans com si fos una panacea. Aquests ajuts farmacològics eren els anomenats *"remeis secrets"*, la composició dels quals era i és desconeguda, encara que el seu ús estigués autoritzat per reis o governants.

És conegut el pes del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, fundat l'any 1445, on la unió dels seus integrants, de caràcter gremial, era molt consistent. Encaixat fortament en el context municipal, membres del gremi d'apotecaris formaven part del Consell Municipal

de Barcelona, on hi tenien responsabilitats al Consell de Cent, i on la seva influència va variar segons el moment polític i econòmic de l'època.

És doncs, en aquest context, que el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona edita, l'any 1511, la *Concordie Apothecariorum Barchinone in medicis compositis liber*, la segona farmacopea editada a Europa, que fou estampada per l'impresor barceloní Carles Amorós.² Sota aquestes condicions, el Col·legi d'Apotecaris barceloní es mantindria recolzat pels seus col·legiats fins a finals del segle XVIII, moment en que es desintegrà l'estructura gremial. Aquest panorama canvia en el moment que l'apotecari desapareix i neix la figura del farmacèutic.

D'una forma generalitzada, entre els segles XVIII i XIX, s'institucionalitza un nou model d'estat i amb ell l'entrada d'un nou corrent polític i administratiu de base francesa però amb tots els components legislatius i estructurals de Castella. És la Il·lustració. Encara que de forma molt lenta i desigual, totes les estructures socials, polítiques i administratives se'n veuen afectades i de forma molt especial les lligades al sector sanitari. I dins d'aquest, el canvi es concreta, d'una forma molt genèrica, en el pas de l'apotecari al farmacèutic.

El model medieval d'apotecari, evoluciona vers l'especialització al llarg del Renaixement i l'Edat Moderna, de forma lenta i conservant essencialment els mateixos components fundacionals. A grans trets, és un procés tendent a l'homogeneïtat de la professió. Pel camí s'abandonen competències com la de la cereria. S'alliberen del lligam que tenien amb altres comunitats professionals com serien la dels propis candelers de cera, els adroguers, els confiters, els herbolaris i, en general, tot un conjunt de sabers i persones practicants de la medicina anomenada popular, que es queda fora dels estaments més avançats.³

Aquest canvi de ritme evolutiu, com qualsevol tipus de canvi, es produeix després d'una llarga etapa d'estancament progressiu que porta a un període de crisi. Si una comunitat sap modificar els factors crítics, en surt reforçada i construeix una alternativa. Aquest esquema es produí de forma clara en el món de la professió farmacèutica des de finals del segle XVIII fins ben entrat el segle XX.

I parlem de canvi lent, per exemple, prenent el cas de la reforma del model de formació dels apotecaris. Un model que anirà evolucionant lentament des de mitjans del segle XVIII i al llarg del segle XIX, i que s'institucionalitza, després de llargs debats i polèmiques, amb la creació del Col·legi de Sant Victorià i, sobretot, amb la Llei Pidal de 1845 i la Llei de Moyano de 1857, i les progressives reformes que es donen quan es creen les primeres facultats de farmàcia.⁴

També cal parlar d'un altre procés de molt progressiva i polèmica instauració. Just quan s'havia començat a dibuixar un model contemporani de farmàcia, s'inicia un altre gran esdeveniment. És l'aparició del medicament industrial, primer fet en laboratoris annexos a les farmàcies i després ja com a una indústria independent.⁵

Tota aquesta evolució, des de la rebotiga de l'apotecari de model medieval al laboratori farmacèutic que fabrica medicaments de forma industrial, serà el que d'una forma directa i continuada viuran els farmacèutics Vilardell.

En primer lloc, i de forma molt general, la sociologia de la ciència ens defineix una estructura bàsica de les comunitats científiques dividint-les en tres grups: un estament minoritari de caire capdavanter, un de majoritari de difusor i un de variable, resistent a tot canvi evolutiu.⁶

Per les seves diferents característiques evolutives cal situar la nissaga Vilardell en el segon grup, al costat d'altres famílies catalanes com ara la dels Cuatrecases de Camprodon,⁷ els Rabassa de Calella,⁸ els Arsaguet de Manresa,⁹ els Forès-Carulla de l'Espluga de Francolí,¹⁰ i tantes d'altres que arreu de Catalunya conformaren la xarxa professional de la farmàcia en tot el territori.

Avui, el farmacèutic, ja no és només a l'oficina de farmàcia. El trobem a les administracions públiques, als centres de control, a les indústries dirigint-les o treballant-hi al costat d'altres professionals sanitaris d'especialitats diverses, a les farmàcies dels hospitals, als centres de docència superiors i als de recerca. Continuen ocupant-se de l'ésser humà que vol guarir o prevenir la malaltia i la seva atenció es duu a terme a través de l'especialització en el medicament.

JULIO TRENARD MACHIRAU, EL FUNDADOR

La farmàcia fou fundada pel farmacèutic francès Julio Trenard Machirau (Machirán)¹¹ a finals del segle XIX. S'instal·là als baixos d'un edifici que havia projectat, l'any 1882, l'arquitecte Joaquim Bassegoda, al xamfrà dels carrers que aleshores s'anomenava Corts Catalanes, número 296, amb Claris. Julio Trenard havia nascut a Santiago de Cuba, el 20 de maig de 1865. Era fill del farmacèutic francès, Pere Trenard Eufoux i de Josefa Machirau Bondias, que aleshores exercia la seva professió a l'illa, on s'hi havia instal·lat després d'emigrar de França.

Inicià els estudis de batxillerat a Tarragona i va obtenir el grau de batxiller a València, el 30 de juliol de 1888. Inicià els estudis de farmàcia a València l'any 1888 i els continuà a

Barcelona a partir de l'any 1889. Es llicencià en farmàcia a Barcelona, el 22 de novembre de 1894.¹²

Desconeixem la data concreta d'obertura de la farmàcia, però tot fa pensar que fou l'any 1895. De fet, hi ha constància documental que l'any 1896, dos anys després de la seva llicenciatura, Julio Trenard publicitava l'establiment amb aquestes paraules: “*Trenard, D. Julio. Farmacéutico. - Cortes, 296*”. I uns anys més tard, concretament el 1908, tornem a trobar un altre anunci que diu textualment: “*Trenard y Machiran, José Julio. Farmacéutico. cp. años 13 de abril. Esposa: Dña. Teresa Linares. cp. años 15 de octubre. Hijos: José Carlos, Luís y Julio. Dom y desp.: Cortes 650. Resd y veran.: Caldetas*”.¹³

Julio Trenard fou president del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona i en aquest sentit es pronunciava sobre el Col·legi Provincial de la següent manera: “*Viva y palpitante en la mente de cuantos sienten fervientes ansias de resurgimiento profesional, la impresión de los beneficiosos resultados obtenidos con la colegiación de las clases médicas, a pesar de las dificultades inherentes á toda entidad que debe vencer perjuicios y cortar abusos de todas clases, con entusiasta aplauso se ha recibido por la clase farmacéutica de esta provincia el acuerdo tomado, en principio, por los representantes de la misma, en sesión convocada y celebrada el día 15 del actual, por y en el Colegio de Farmacéuticos de Barcelona, de dar nuevo impulso y aumentar las energías vitales del no fenecido, aunque aletargado, por causas que no son del caso mentar, Colegio Profesional dde Farmacéuticos de Barcelona, que fue declarado Corporación Oficial por R. O. del Ministerio de Gobernación, de fecha 23 de abril de 1904*”.¹⁴

L'any 1912 fou elegit tresorer de la Junta de Govern del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona i l'any 1913 en fou president.¹⁵

En el moment de la seva mort, el 16 de març de 1930, a l'edat de 66 anys, era Soci d'Honor del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, i se'l definia com a “*aristòcrata intel·lectual*”. El Col·legi va acordar que el seu nom s'inscrigués en la làpida de farmacèutics il·lustres de l'esmentada corporació, perdurant així el nom de qui va defensar el despatx de beneficència pel Col·legi.¹⁶

L'ESTABLIMENT

La Farmàcia Vilardell és “*sens dubte, l'establiment més important de l'època modernista, tant per la seva vistositat exterior, com per l'alta qualitat del disseny i l'execució interior, però a més a més pel generós espai que realça l'impressionant mobiliari*”.¹⁷ Amb aquestes paraules, Lluís Permanyer, cronista de la ciutat de Barcelona definia l'espectacularitat

arquitectònica i artística d'aquesta antiga oficina de farmàcia, que ha estat al servei dels barcelonins durant més d'una centúria.

La farmàcia instal·lada en una de les cantonades del carrer Pau Claris amb la Gran Via de les Corts Catalanes, ocupant tot el xamfrà de la banda de mar, conté un dels conjunts més complets de mobiliari farmacèutic de la Ciutat Comtal, notable no tant sols pel seu extraordinari treball de fusteria artística de les prestatgeries i dels taulells, sinó que també per la refinada i elaborada factura de les làmpades metàl·liques que reproduïen el conegut símbol professional de la copa d'Hígiea enroscada per la serp.

A cada cantonada del xamfrà hi llueixen uns magnífics braços en ferro forjat i il·luminats a l'interior, que sostenen les creus vermelles. La façana disposa de set sortides a l'exterior entre portes i finestres, i entre obertura i obertura, està decorada amb grans plafons de caoba policromats amb garlandes i sanefes amb motius vegetals i marc de talla, parcialment coberts amb pa d'or.

A l'interior, amb una decoració modernista espectacular, reflecteix un estil poc local que s'apropa més a un eclecticisme clàssic. Hi predominen els tons foscos i això li atorga una solemnitat que imposa. La característica que predomina és l'abundància de fusta tallada, amb diversos motius geomètrics, florals —sanefes de flors i fulles— i també animals —mussols, cargols i cigonyes— que enriqueixen els prestatges i armaris que folren les parets frontal i laterals de la botiga on destaquen dos plafons laterals, iguals, decorats amb una cigonya i una copa bellament estilitzades i dos medallons centrals en talla, amb les efígies de Galé i Hipòcrates. A les prestatgeries es mostra una col·lecció de pots de farmàcia de diferents mides i formats de principis del segle XX, originaris de Manises.

Dins de la botiga hi trobem tres taulells, un taulell central gran, magnífic, dissenyat per Antoni Gaudí a la seva etapa inicial, amb columnes i baranes laterals, tot ell absolutament cobert de talla, amb el sobre en marbre verd fosc i una caixa enregistradora *National* de l'època, encastada al bell mig. Els altres taulells, més petits i situats un a cada lateral, estan bellament adornats per dues imponents làmpades de bronze que reproduïen el motiu farmacèutic més característic, la serp enroscada al voltant de la copa. Tots ells disposen de calaixos a la part del darrera, i un dels taulells laterals està preparat per tenir-hi el llibre receptari.

La rebotiga és molt àmplia, amb dos taulells en forma de "L" on antigament es preparaven les fòrmules magistrals. Està envoltada de prestatgeries on s'hi podia admirar una col·lecció formada per pots de ceràmica amb boca ampla i tapa, i flascons d'opalina amb tap de broc gros i petit, tots ells de diferents mides i amb la mateixa decoració a base de sanefes geomètriques en colors negre, coure i teula, amb el nom del producte que contenien a la part central.

LA NISSAGA VILARDELL¹⁷

La farmàcia fou adquirida l'any 1928 per Joan Vilardell i Garriga, primer membre de la nissaga, a Lluís Amargós i Bertran, l'antic propietari.¹⁸ Lluís Amargós i Bertran va néixer a Barcelona el 17 d'agost de 1886 i era fill del farmacèutic de Barcelona, Lluís Amargós i Samaranch. Es llicencià en farmàcia el 27 de setembre de 1905 i tingué una vida professional molt activa.¹⁹

Fins a l'any 1914 va exercir a la farmàcia del seu pare, a la plaça de Santa Anna, any en què va adquirir la de Julio Trenard Machirau. L'any 1926 consta com a subdelegat del districte de l'Hospital. Entre 1909 i 1922 tributa pel laboratori annex, situat a la plaça de Santa Anna, núm. 9, que va mantenir fins l'any 1933. Aleshores era proveïdor oficial de la Casa Reial. L'any 1943 el trobem exercint la professió a Madrid.²⁰

Joan Vilardell i Garriga

Joan Vilardell i Garriga va néixer a Barcelona el 23 de març de 1899. Era el petit de divuit germans, dels quals només dotze van arribar a l'edat adulta. Fill de Magí Vilardell i Bosch, natural de Moià (Bages) i de Matilde Garriga i Ballvé. El pare era fuster i va traslladar-se de ben jove a Barcelona per establir-hi el seu taller de fusteria; quan va morir era el president del gremi de fusters de la Ciutat Comtal.

Va obtenir el grau de batxiller, a Barcelona, el 20 de juliol de 1917.²¹

En quedar orfe de pare als nou anys i de mare als divuit, va treballar en diversos oficis, entre d'altres, d'aprenent de farmàcia, i d'aquesta manera va poder pagar-se els seus estudis de farmàcia fins acabar la carrera, l'any 1926.

El servei militar li va interrompre els estudis quan el van quintar i fou destinat a Melilla, després del Desastre d'Annual, on va prestar el servei com a sanitari de l'exèrcit.

A la tornada va acabar la llicenciatura amb excel·lents qualificacions, obtenint el títol universitari el 6 d'abril de 1926.²³ Per celebrar-ho va fer un viatge de final de carrera a París amb els seus companys i tres catedràtics. L'any 1927 es va doctorar a Madrid.

Durant la carrera va obtenir una plaça d'alumne intern a la Càtedra de Microbiologia, àrea dins la qual va desenvolupar els seus primers treballs, juntament amb l'anàlisi clínic. El 30 de juny de 1927 obté per concurs una plaça de professor al Laboratori de Química Biològica de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya, on durant el curs 1927-28 organitza i imparteix a l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, en qualitat de

Joan Pujol i Ros

químic-farmacèutic del servei, un curs d'anàlisi química adaptat al programa de doctorat de medicina, dirigit pel Dr. Francesc Gallart i Monés, amb la col·laboració del cap del laboratori de l'Hospital, el Dr. F. Coma.²²

El 15 d'abril de 1928 signa la cessió de la titularitat de la farmàcia situada en el número 650 de la Gran Via de les Corts Catalanes, atorgada pel doctor Lluís Amargós i Bertran. El preu que va haver de pagar per la cessió va ser de 75.000 ptes, una quantitat molt considerable en aquella època. Els seus germans i sobretot Pere Viñas,²³ fundador dels Laboratoris Viñas, van deixar-li els diners per pagar el traspàs, deute que ell va anar retornant fins que va quedar totalment saldat l'any 1935.

El contracte de lloguer del local data de l'1 de juny de 1928, és de durada indefinida i el seu preu és de 18.000 pessetes anuals, a pagar per trimestres avançats.

La certificació de l'obertura de la farmàcia és del 16 de juny de 1928, girant la visita d'inspecció per ordre del departament de *"Beneficència e Higiene de l'Ajuntament de Barcelona"*, Florenci Coma i Roca, metge, i Josep Vidal i Munné, veterinari, *"según trata el artículo cuarentidós de las Ordenanzas de Farmacia y R.O. de veintitrés de julio de 1925, y el setentidós de la Institución General de Sanidad"*.

Entre els anys 1928 i 1935 va haver-hi períodes en què la farmàcia Vilardell estava oberta les 24 hores. Hi ha constància d'aquest fet a partir d'una pòlissa d'assegurança de la Mutualitat Catalana Mercantil i Industrial d'Accidents de Treball de l'1 d'abril de 1933 on hi consten 22 treballadors assegurats amb un total de 38.446 pessetes en concepte de salaris i una prima mensual d'assegurança de 37,20 ptes.

L'any 1932, Joan Vilardell era vocal de la Junta de Govern del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona. A partir del 1934 inicia l'activitat del seu laboratori, annex a la farmàcia, fabricant les seves especialitats, que es comencen a vendre a les principals farmàcies.²⁴

L'any 1936, en esclatar la Guerra Civil, li van incautar la farmàcia, col·lectivitzant-la i obligant-lo a regentar-la com a empleat. Posteriorment el van treure de la farmàcia i ell se'n va anar a treballar com a tècnic farmacèutic a *"Productes Permanyer"*, una indústria alimentària de la família, amb el carnet de treball de data 28 de setembre de 1938.

En acabar la Guerra Civil l'any 1939, va necessitar un document notarial testificant l'autenticitat del seu títol de doctor en farmàcia, amb totes les dades del registre de la Universitat de Barcelona i del Col·legi de Farmacèutics dels anys 1926 i 1928.

Altrament, una de les primeres innovacions de Joan Vilardell va ser la fabricació d'unes maletes molt grans que eren farmacioles de viatge, anomenades *"La farmaciola de*

l'automobilista" i també unes caixes de fusta molt voluminoses anomenades "*Equipos Roseflor*" que contenien tot el material necessari i previsible per atendre els parts, quan aquests s'assistien a domicili.²⁵

El 10 d'octubre de 1963 va ingressar com a membre numerari a la Societat Catalana de Biologia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

El doctor Joan Vilardell i Garriga va morir a Barcelona el 13 d'octubre de 1968. El va succeir la seva filla, Clara Vilardell i Albareda.

Clara Vilardell i Albareda

És el segon membre de la nissaga. Filla de Joan Vilardell i Garriga i de Martina Albareda i Santiveri, va néixer a Barcelona el 29 de juliol de 1933.

Va obtenir el grau de batxiller a Barcelona, l'any 1950. Aquest mateix any, inicià els estudis a la Universitat de Barcelona, on es llicencià en farmàcia l'any 1956.²⁶

Va exercir més de trenta-cinc anys com a farmacèutica titular de l'establiment, compaginant les seves responsabilitats amb les del Laboratori Vilardell, iniciat pel seu pare.

L'any 1985, Clara Vilardell va endegar una profunda restauració i rehabilitació de la Farmàcia Vilardell, sota la responsabilitat dels arquitectes Josep M. Blanco i Guillén i Bernat García i Rojo fruit de la qual es van recuperar, amb l'ajut de fotografies de l'època, els frisos amb motius vegetals que ornaven el sostre i que havien desaparegut engolits sota diverses capes de pintura. Aquesta restauració va merèixer el reconeixement de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia al millor establiment farmacèutic restaurat durant aquell any.

L'any 2004, en retirar-se de l'exercici professional Clara Vilardell, la farmàcia va tancar definitivament i d'aquesta manera es donava per acabada la història d'aquest magnífic establiment modernista situat al cor de l'Eixample barceloní.

DE LA REBOTIGA AL LABORATORI

De la mateixa manera que molts altres farmacèutics establerts a la ciutat, el Dr. Joan Vilardell s'afegeix al grup dels que inicien la preparació d'especialitats en el laboratori annex a l'oficina.

A finals del segle XIX i principis del XX, el món farmacèutic va registrar una gran transformació, fins i tot en l'àmbit legal. En aquest període van coexistir les fórmules magistrals, els preparats oficinals, els remeis de composició secreta i les primeres especialitats farmacèutiques que eren demanades pels malalts (al tenir-ne coneixement a través de la publicitat) i receptades pels mateixos metges. L'específic, que en aquest moment era el rei de la farmàcia, va tardar a imposar-se. Així, l'any 1936, només representava un 50 per cent de la venda total de les farmàcies catalanes.

L'any 1919 es va publicar a l'Estat espanyol el primer reglament que definia i regulava l'elaboració i venda de les especialitats farmacèutiques per laboratoris desvinculats de les oficines de farmàcia, ja que la llei no obligava que el propietari del laboratori fos farmacèutic.

L'escassetat d'ingredients deguda a la Segona Guerra Mundial va provocar una forta disminució de la producció d'especialitats farmacèutiques. A partir dels anys cinquanta, el medicament i la indústria farmacèutica van rebre un nou impuls gràcies al naixement de la sensibilitat social, l'aparició de noves especialitats molt eficaces (era l'època dels primers antibiòtics) i la constitució de la Seguretat Social. És en aquesta època que molts petits laboratoris annexos a una farmàcia es van convertir, llavors en indústries importants. En són un exemple: Almirall, Carreras, Gelos, Grifols, Iberhis, Juanola, Lacer, Prodes, Vilardell i Viñas. També se'n van crear de nous, com ara Ausonia, Berenguer, Ern, Fardi, Farma Lepori, Ferrer, Frumtost, Hosbon i Salvat. A més a més, a partir dels anys seixanta, el govern va autoritzar l'entrada d'empreses estrangeres: Merck, Sharp & Dohme, Glaxo, Syntex, Schering Plough, Wellcome, ICI i Beecham.²⁷

Barcelona, però, ja no era el pol d'atracció com havia estat durant el primer terç del segle XX. Algunes d'aquestes empreses es van instal·lar a Madrid perquè estaven més a prop del centre de poder i de l'administració sanitària. Amb el temps, alguns laboratoris catalans van ser adquirits per firmes estrangeres.

La indústria farmacèutica catalana té, en gran part, un origen semblant al que van viure altres països europeus avançats. Molts dels grans laboratoris de mitjan segle XX i de l'actualitat van néixer com a dependència annexa d'una farmàcia o com a ampliació del negoci d'una drogueria. Amb el pas dels anys alguns d'aquest laboratoris han estat absorbits per empreses estrangeres. D'altres, en canvi, mantenen la seva independència i ocupen un lloc notable en el mercat, com és el cas del Laboratori Vilardell, o bé Grifols, avui un dels laboratoris de major importància estratègica del món.

Finalment, una altra categoria d'establiments, en el seu moment molt prometedors, van acabar desapareixent. Podem citar com exemple els Laboratoris del Dr. Andreu, que l'any 1972, quan era la primera empresa de productes farmacèutics de l'Estat espanyol,

va vendre un 88 per cent de les seves accions a Cros, S. A., llavors la primera indústria química de Catalunya. Un altre cas podria ser el dels Laboratoris del doctor Robert, que amb el pas dels anys va ser absorbit pel Laboratori Ferrer als anys seixanta.²⁸

Així doncs i en aquest context, comença a preparar especialitats farmacèutiques pròpies, inicialment i fins obtenir la llicència del seu propi local l'any 1934, les elabora al laboratori annex de la farmàcia del seu amic Jaume Ciurana.⁴⁰ Va arribar a tenir un vademècum amb unes 15 especialitats farmacèutiques, de les quals les més conegudes i que han perdurat al llarg del temps són els *Supositoris de Glicerina Vilardell*, que han celebrat el seus 75 anys de comercialització, i *Dentsana*, les pólvores per la neteja i emblanquiment de les dents. N'hi van haver d'altres que en el seu moment tenien una gran demanda comercial, com les *Polipeptones iodades* per a l'asma, el *Silican* per l'acidesa gàstrica, l'*ungüent Monei* per les hemorroides, el *Neometilén* per les infeccions de les vies urinàries, el *Yodo Vera*, el *Yodo Vera Arsenical* i el *Codofán* per a la tos, entre d'altres.²⁹

L'any 1965 una llei obliga als laboratoris annexos a oficines de farmàcia a establir-se com a entitats independents⁴² i aleshores el doctor Joan Vilardell compra uns terrenys a Esplugues de Llobregat, al carrer de Sant Gabriel, número 16, on hi edifica un laboratori nou, traslladant-hi totes les instal·lacions productives i els magatzems. L'any 1994, en un procés constant de creixement i modernització, el laboratori Vilardell es trasllada a un nou edifici, a Sant Feliu de Llobregat, al carrer de la Constitució, números 66-68, molt més en concordància amb les necessitats actuals, tant des del punt de vista tècnic com productiu.

Malgrat el tancament de la farmàcia Vilardell, la nissaga continua amb Clara Oller i Vilardell, la tercera generació de farmacèutics, ara però, a càrrec de la direcció farmacèutica del laboratori Vilardell des de l'any 1984, que continuen amb la producció i comercialització dels coneguts *Supositoris de Glicerina Vilardell* creats pel Dr. Joan Vilardell i Garriga, ara fa més de setanta-cinc anys.

Clara Oller i Vilardell va néixer a Barcelona el 28 de juliol de 1958. Filla de Miquel Oller i Solà i de Clara Vilardell i Albareda. Llicenciada en Farmàcia per la Universitat de Barcelona, l'any 1983.

EL FUTUR DE LA FARMÀCIA VILARDELL

Amb el tancament de la farmàcia, la propietària va manifestar la seva intenció de que aquest ric patrimoni no es devalués amb el pas del temps i va iniciar les gestions necessàries per preservar-lo en un futur pròxim. En retirar-se de l'exercici professional, Clara Vilardell i Albareda va demostrar la seva finor d'esperit, el seu amor a la professió i, sobretot, el

respecte envers l'extraordinari llegat artístic que li havia transmès el seu pare. És per això que ha volgut que tot el conjunt artístic de la farmàcia Vilardell no patís cap mena de dispersió ni acabés en mans alienes al món de la farmàcia, per la qual cosa va iniciar els tràmits administratius necessaris per cedir-lo a la Fundació Concòrdia Farmacèutica.³⁰

Una vegada les gestions van arribar al seu termini, la Fundació Concòrdia Farmacèutica,³¹ els objectius de la qual són els de salvaguardar i donar a conèixer el patrimoni farmacèutic català i el de potenciar i enriquir el Museu de la Farmàcia Catalana de la Universitat de Barcelona, té acordat d'incorporar la Farmàcia Vilardell com a peça cabdal de les noves instal·lacions que el museu tindrà al Parc Científic de Barcelona, i així se'n assegura la pervivència i podrà ser exhibida, contemplada i estudiada per tothom que vulgui gaudir d'un extraordinari i singular moblatge farmacèutic de finals del segle XIX.

Finalment, l'estiu de 2005, després d'anys d'estira-i-arronsa amb els responsables de patrimoni de l'Ajuntament de Barcelona,³² un equip d'especialistes format pels restauradors Miquel Oller, Sergi Servera, Pep Andreu i Jean Luc Gálvez, van desmontar amb molta cura, peça per peça, tot el mobiliari interior de la farmàcia Vilardell, moment que s'aprofità per sotmetre tot el conjunt artístic a una profunda restauració tant pel què fa a tractaments de desinfecció com de restauració pròpiament dit. Finalment, van supervisar el seu trasllat als magatzems del Parc Científic de Barcelona, on actualment reposa a l'espera de la seva definitiva ubicació.³³

NOTES

1. *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 2000. Pàg. 689
2. PUJOL i ROS, Joan. "Les marques d'impressor en la bibliografia mèdica editada als Països Catalans als segles XV, XVI i XVII" a *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*. Barcelona, 2004; 42: 193-205. Durant tot l'any 2011, amb motiu dels cinc-cents anys de la seva primera edició s'han realitzat diferents exposicions i conferències commemoratives. Entre aquestes, cal resaltar la magnífica mostra "*Concòrdia i patrimoni: tresors de la farmàcia catalana*", organitzada pel vicerektorat d'Arts, Cultura i Patrimoni de la UB amb la col·laboració del Col·legi Oficial de Farmacèutics de Barcelona, la Fundació Concòrdia Farmacèutica i la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya que acollí el vestíbul de l'edifici històric de la Universitat de Barcelona, on entre d'altres, s'hi exposà la magnífica taula amb la làmpada que representa la copa d'Higea enroscada per la serp, procedent de la Farmàcia Vilardell.
3. Malgrat tot, serà un d'aquests gremis, el de l'adrogueria, el que més endavant provoqui un procés de renovació sense precedents en el món de la farmàcia, com és el de la fabricació al major de medicaments.
4. Una visió de l'evolució del model formatiu la podem trobar en l'article de María Dolores Cabezas López "Evolución histórica de la formación académica del farmacéutico y su incidencia en la diferenciación del ejercicio profesional", a *Cordialero de libros y medicamentos. Homenaje al Dr. José María Suñé i Arbussà*, editat l'any 2009 per la SDUHF sota la direcció de Juan Esteva de Sagrera i Antonio González Bueno (pàgs. 313-360).
5. Sobre la gran importància del fet de l'aparició dels laboratoris i dels medicaments industrials, hi ha una extensa bibliografia, de la qual en destaquem: BEAUS CODES, Rafael. *La química farmacèutica a Catalunya*. Barcelona, Qüestió Gràfica, 2011. També la sèrie de tres articles publicats al volum 90, número 2 (abril-maig-juny) d'*Annals de*

L'antiga farmàcia Vilardell de Barcelona. Notes històriques

- Medicina* (2007). Així mateix en fa referència María Dolores Cabezas "Evolución histórica de la formación académica del farmacéutico y su incidencia en la diferenciación del ejercicio profesional"... *op. cit.*, pags. 336-341).
6. Per aprofundir en la dinàmica i definició d'aquesta estructura sociològica vegeu, entre d'altres: Raúl Rodríguez Nozal "La industria del medicamento como motor de cambio profesional de la farmacia española decimonónica", publicat a *Historia de la farmacia hoy: proyectos y perspectivas de futuro. Actas de las Jornadas celebradas por la Sociedad de Docentes Universitarios de Historia de la Farmacia de España* (SDUHFE), Madrid, 2003, pags. 93-103.
7. CUATRECASAS, Josep i Maria "L'apotecari de Camprodon: la nissaga dels Cuatrecasas". Barcelona, Meditania, 2007.
8. MASSONS i ESPLUGAS, JOSEP M. "La nissaga dels Rabassa, apotecaris de Calella", a *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, Barcelona, 1988; 10: 227-235.
9. CORNET i ARBOIX, RAMON N. "Algunes nissagues d'apotecaris manresans dels segles XVII-XVIII" a *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, Barcelona, 1991; 15: 71-73.
10. CLOSAS I MESTRE, Ramon. "De la rebotiga al laboratori: una nissaga d'apotecaris entre dues èpoques (1704-1956)" a *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*. Barcelona, 2009; 52: 61-77.
11. ARXIU HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA. *Expedient personal*. En el seu expedient hi ha dos documents notariais. L'un per fer constar que tothom el coneix per "Julio", prescindint dels seus dos primers noms, Josep i Bernardí. L'altre és per corregir el seu segon cognom en el sentit que per un error de transcripció de la seva partida de naixement o baptisme es va confondre la **u** de Machirau per una **n** (Machiran).
12. ARXIU HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA. *Expedient personal*.
13. *Guia Enciclopèdica de Barcelona*, 1896; *Barcelona Selecta*, 1908.
14. JORDI GONZÁLEZ, Ramon. *Cien años de vida farmacéutica barcelonesa (1830-1939)*. La Bisbal, ed. l'autor, 1960, pàg. 144.
15. La Junta de Govern del Col·legi Oficial de Farmacèutics de la Província de Barcelona estava formada l'any 1913 per: Antoni Fortuny, president; Narcís Duran i Desumvila, vicepresident; Julio Trenard, tresorer; Enric Guerra, comptador; Francesc Álvarez Montaner, secretari primer; Josep Grau Llusá, secretari segon i; Florentí Jimeno, Josep Vilardell i Gustau Galceran, vocals. Vegeu: JORDI GONZÁLEZ, Ramon. *Cien años de vida farmacéutica barcelonesa...* *op. cit.*, pàg. 276. *Diari de Barcelona* de l'u de gener de 1913, pàg. 53.
16. JORDI i GONZÁLEZ, Ramon. *Cien años de vida farmacéutica barcelonesa...* *op. cit.*, pàg. 114.
17. BANCELLS, Consol; PERMANYER, Lluís. *Farmàcies modernistes de Barcelona*. Barcelona, Àmbit Seveis Editorials, 2006, pags. 155-168.
18. Entenem per nissaga aquell grup de persones entroncades de forma directa per relacions familiars de primer grau i que constitueixen una unitat social, d'habitatge i professional i que perviu de forma més o menys continuada en el temps al llarg de diverses generacions.
19. JORDI i GONZÁLEZ, Ramon. *Col·lectània de "speciers", mancebos boticarios, boticarios, farmacéuticos practicantes de farmacia y farmacéuticos en Cataluña (1207-1997)*. Barcelona, Fundació Uriach 1838, 2003, pàg. 892.
20. *Ibidem*.
21. ARXIU HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA. *Expedient personal*.
22. ARXIU FARMÀCIA VILARDELL. *Curs d'anàlisi químic adaptat al programa de l'assignatura del doctorat en medicina dirigit pel Prof. F. Gallart Monés i organitzat pel Prof. Dr. Joan Vilardell Garriga*. Barcelona, Impremta Simó, 1927. Fulletó de 4 pàgines.
23. Els laboratoris Viñas, fundats l'any 1911, eren propietat de Pere Viñas, cunyat seu, que havia maridat amb una germana de Joan Vilardell i Garriga.
24. Entenem com a laboratoris annexos aquells que eren explotats per un farmacèutic en les mateixes dependències o en dependències comunicades directament amb l'oficina de farmàcia, sent obligat que el propietari de la farmàcia i del laboratori fossin la mateixa persona.
25. EQUIPS ROSEFLOR. Aquests equips contenen: una xeringa amb estoig, tres cànules, suero glucosat, sabó líquit, Aigua del Carme, tintura de iode, vaselina estèril, mascarilla d'anestèsia, cloroform, Ergotina gotes, 12 injectables, tisores, pinza de dissecció, respall d'ungles, Pituitrina injectables, Lysoform i seda estèril, entre d'altres. El cost del

lloguer diari era d'una pesseta i el transport amb taxi anava a càrrec del client. També s'havia de pagar tot el material que en ser retornat l'equip no estigués precintat.

26. ARXIU HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA. *Expedient personal*.

27. MARTÍNEZ, Lluís. "El naixement d'una indústria" a *L'era de la salut*. Barcelona, Diari Avui, 2003; 385-392.

28. BOSCH, Fèlix; FERNÁNDEZ, Silvia, BAÑOS, Josep-Eladi. "El naixement de la indústria farmacèutica a Catalunya (II): Les empreses nacionals" a *Annals de Medicina*, 2007; 90: 60-67; BEAUS CODES, Rafael. *La química farmacèutica a Catalunya...* op. cit., pàgs. 8-16.

29. ARXIU LABORATORI VILARDELL. *Libro oficial de laboratorios de especialidades farmacéuticas*. Ministerio de la Gobernación. Dirección General de Sanidad. Inspección General de Farmacia. Inspección Provincial de Barcelona. *Laboratorio Vilardell*, datat a Barcelona el 2 de gener de 1956, pàgs. 13-29.

30. En són un exemple d'aquesta dispersió de fons històrics: l'interior de la farmàcia Almirall, que fou totalment mutilat o bé el de l'antiga pastisseria Llibre i Serra, en què els succeïus propietaris han tapat l'antiga decoració històrica. En canvi, l'antiga farmàcia Bolós ha resolt el seu futur d'una forma més que satisfactòria o bé el cas de l'antiga botiga de l'herbolari del Pi, instal·lada avui en el Poble Espanyol, on encara pot ser admirada.

31. Concòrdia Farmacèutica és una fundació privada de tipus cultural que té com a objectius principals: salvaguardar i donar a conèixer el ric patrimoni històric-professional farmacèutic català i potenciar el Museu de la Farmàcia Catalana, de la Universitat de Barcelona. La Fundació es regeix per un patronat del qual en formen part totes les entitats públiques i privades de Catalunya relacionades amb la farmàcia. Per aconseguir els seus objectius, Concòrdia Farmacèutica accepta, classifica i conserva donatius de materials, llibres, documents, especialitats, etc., procedents de farmàcies i laboratoris. La seva col·lecció d'especialitats antigues està integrada, virtualment a: <http://estel.bib.ub.es/Pharmakoteka>, base de dades amb més de 1.500 referències. A la seva pàgina web: www.concordiafarmaceutica.org, s'hi presenten interessants documents i materials dels fons propis i de diversa procedència. També col·labora amb estudiosos i entitats, oferint-los els seus fons per a exposicions i treballs de recerca. Finalment, el seu finançament prové de les aportacions econòmiques dels seus col·laboradors i de les entitats que li donen suport. Vegeu: SUBIRÁ i ROCAMORA, Manuel. "Fundació Concòrdia Farmacèutica (1998)" a *Revista de la Societat Catalana d'Història de la Farmàcia*, Barcelona, 2009; 11: 37-41.

32. La farmàcia Vilardell fou inclosa en el Catàleg de Patrimoni Arquitectònic, Històric i Artístic de la Ciutat de Barcelona, l'any 1993. (Llei 9/1993 de 30 de setembre, del patrimoni cultural català DOGC núm. 1.807 d'11 d'octubre de 1993).

33. ARXIU FARMÀCIA VILARDELL. *Informe del desmuntatge de la Farmàcia Vilardell*. Barcelona, setembre de 2005. Vegeu també: PERMANYER, Lluís. "Inminente cierre de la centenaria farmacia Vilardell del Eixample" a *La Vanguardia* de 26 de març de 2004, suplement *Vivir*, pàg. 3.

L'antiga farmàcia Vilardell de Barcelona. Notes històriques

Vista exterior i interior de l'antiga Farmàcia Vilardell cap a la dècada dels anys cinquanta del segle passat (Arxiu: Clara Vilardell i Albareda)

Joan Pujol i Ros

*A sobre: laboratori annex on va
néixer l'actual Laboratori Vilardell.
A sota: Joan Vilardell i Garriga,
iniciador de la nissaga de
farmacèutics Vilardell.
(Arxiu: Clara Vilardell i Albareda)*

